

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Recenzovali: doc. PaedDr. Eva Šotolová, PhD a Dr. Christiane Fennesz-Juhasz
Technická redaktorka: Eva Zdařilová
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram
Obraz na titulní straně: Rudolf Dzurko: Romský slovník (výřez obrazu).
Obal: skleněná drť, převzaté z: Rudolf Dzurko, Arbor Vitae, 2002
Na zadní straně: Z korespondence M. Hübschmannové V. Haluškovi.

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 140 Kč
Roční předplatné: 280 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.

— **Me kamav kole manušen, so keren, so kempel, aver nič**

— **Mám rád lidi, kteří dělají, co je třeba, a víc nic**

Me kamav te šunel pal e Milena, sar prindžardan tumen? Andro savo berš sas?

La Milena andro šedesát osmý rok, the la Davidovo. Palis amen sgejlam sar has Svaz Cikánů-Romů Brnosta a odoj amen prindžardam. Joj has avka rado, hoj amen prindžardam. Manca delas duma. Mange imar avka nalačes pes del romanés duma, bo ničaha na vakerav romanés. O Roma imar manca gadžikanés vakeren.

Palis pal e Milena phiravas adaj ke Praha. A e Milena phirelas pal ma, kaj lake pomožinavas kaleha, hoj všadžik laha phiravas. Calo Plzeňsko krajis laha obgejflom. Pal o Roma a pal o lavutara odoj phiravas, mek o Andrš amenca phirlas. A joj peske natočinelas savoro sar le Romenca vakerlas. Sar dživenas andre valka. Ko has andro koncentračno taboris. Ko muľa odoj. Prostě bezvadno has. A sar e Milena dikhľa, hoj man hin zaujem pal kada, tak imar ča man vičinelas: „Lajošku, avava pal tute a džaha pro Karlovy Vary, džaha andro Chebos, ke Plzňa.“ A všadžik laha phiravas. No, aľe ke ma andre miro kher has hlavno stanos, základna. Hoj odoj visarahas amen. A has odoj jekh Romňi Undičovo, so giľavelas phurikane giľa. No a koja Milena

Chtěl bych slyšet něco o Mileně, jak jste se poznali? Ve kterém roce?

Milenu jsem poznal v šedesátém osmém roce, i Evu Davidovou. Potom jsme se sešli, když se v Brně konal ustavující sjezd Svazu Cikánů Romů. Měla z našeho seznámení velikou radost. Mluvila se mnou po našem. V poslední době už se mi romsky mluví dost špatně, protože s nikým romsky nemluví. Romové se mnou mluví jenom po gádžovsku.

Potom jsem za Milenou jezdil sem do Prahy. A Milena jezdila za mnou, pomáhal jsem jí tím, že jsem jí všude doprovázel. Objel jsem s ní celý Plzeňský kraj. Chodili jsme tam po Romech a hlavně po romských hudebnících, také Zbyněk Andrš s námi chodil. A ona si všechno natáčela, to jak s Romy mluví. Jak žili za války, kdo byl v koncentračním táboře, kdo tam zemřel.

Ty návštěvy byly báječné. A když si pak Milena všimla, že mne tyhle věci zajímají, tak mi vždycky jen zavolala: „Lajošku, přijedu, za tebou, a pojedeme do Karlových Varů, pojedeme do Chebu, do Plzně.“ Všude jsem s ní jezdil. U mě doma byl „hlavní stan“, základna, tam jsme se vraceli. A byla tam jedna Romka, paní Undičová. Překrásně zpívala sta-

| Luboš Horváth a Vlado Oláh, kavárna Marathon,
9. října 2005 | foto Renata Weinerová |

uplně o jakha delas avri, sar giľavelas. Lakero rom akana muľa.

Gondol'inas, boj pal e Slovensko phirenas tumen jekhetane?

No paľis, paľis geľlam. Bo joj, savi delegacija avelas, andal e Rusiko abo andal e Poltiko, ta savoren anelas ke ma, Tachovoste, ko Tachovos. Sovenas ke ma, chanas, a miri romňi ajsi lachi has, sar tiri romňi hi. No a paľis mange vičinda. A joj mange phenelas „Lubošku, džaha pre Slovensko pal tiro učiteľis, so tut sikhavelas andre škola.“ No tak me, e Edita, e Šebkovo the o Andrš geľlam andro koda cikno lakero motoris. Tak geľlam pre Slovensko ke miro bratrancos. Savore odoj sovahas, no a prostě phirahas pal o Roma.

Kaj tumen bešenas ko bratrancos?

Torišate, geľlam ke Toriš. A vičinelas pes Jan Laci. Mira bibakero čhavo has. Paľis geľlam ke Lipeňa pal jekh učiteľis, so prindžarelas

robylé písne, a Milena zůstala stát a koukala s otevřenými ústy. Její muž teď umřel.

Myslel jsem, že na Slovensko jste jezdili společně?

No potom, potom jsme jeli. Protože ona, jakmile přijela nějaká delegace, z Ruska, z Polska, tak všechny vodila ke mně, do Tachova. Přespávali u mě, jedli, a moje žena byla tak hodná, jako je tvoje žena. No, a potom mi zavolala. A říkala mi: „Lubošku, pojedeme na Slovensko za tvým učitelem, který tě učil ve škole.“ No, tak jsme všichni jeli: já, Edita, Hanka Šebková a Zbyněk Andrš v tom jejím maličkém autě. Dojeli jsme na Slovensko k mému bratranci. Všichni jsme se u něj ubytovali a chodili po Romech.

Kde jste bydleli u toho bratrance?

V Toryse, jeli jsme do Torysy. Jmenoval se Jan Laci. Byl to syn můj tety. Potom jsme jeli do Lipan za jedním učitelem, který znal všechny

kale lavutaren Torišatar. He mire bačis prin-
džarelas, bo jov has baro lavutaris. Sa lavuta-
ra has odoj. A mire bačis vičinenas „Sloven-
ský Paganini“, so bašavelas pre lavuta. A odoj
lake koda učitelis sa delas дума. Hoj jov has
sar režizeris a prostě všadžik, andro rozhlasis
phirlas.

Kodoj bešelas miro bratrancos, so imar
muľa – terno manuš muľa –, ta kodoj amen
mire bačiha bešahas nadur le gavestar, pre
ajso brehocis, a o Roma bešenas andre kolo-
ňija. Tak odoj phirahas, odoj natočinelas pes,
aľe sar amen avahas, ta imar miro bratrancos
savoren vičinelas a bašavenas amenge. No
a e Milena sa natočinelas peske. Tak andro
gav has učitelis a les has suboris, Torysa pes
vičinelas. A jon andro oda suboris bašavenas,
savore Roma a o gadže khelenas. Jon andre
Vichodno vihrajinenas perša ceni. No a palis
miro bačis imar has nasvalo pre rakovina,
čoro, igen terno manuš muľa. Tak gejlām pal
leste dži andre špitala, jov denašťa andal e špi-
tala a avľa ke Toriša, hoj amenca odoj te avel.
A právě pal leste vakerenas oda „Slovensko
Paganini“, so bašavlas.

*Akanake me na džanav, andre save berša sas,
kana tumen phirenas pal o Plzeňsko okresis, pal
o Plzeňsko krajos la Milenaha?*

Mek has Svaz Cikánů-Romů andre kada
berš. Ale joj pomožinda, o Devloro lake mi
del lehko phuv, joj amenge pomožinda savo-
reha. Kaja problematika romsko, mi avel sa,
adaj bi pes na dokerdas aňi o Ščukas, ňiko, te
na ulahas e Milena. Pisišága a kajse vjeci, oda

hudebníky z Torysy. I mého strýčka znal, pro-
tože i on byl velkým hudebníkem. V té oblas-
ti byli všichni hudebníky. A mému strýčkovi
říkali „Slovenský Paganini“, hrál na housle.
A tenhle učitel jí o všem vyprávěl. Že byl něco
jako režisér a chodil všude, do rozhlasu a všu-
de možně.

Tam bydlel můj bratranec, který už je po
smrti – zemřel velmi mladý –, a se strýčkem
jsme tam bydleli nedaleko vesnice na takovém
menším svahu, a Romové bydleli v osadě.
Tam jsme chodili a tam se všechno natáčelo.
Jakmile jsme přijeli, můj bratranec všechny
svolal a oni nám zahráli. A Milena si všechno
natáčela. Ve vesnici byl učitel a ten tam měl
soubor Torysa. A ti Romové (včetně strýčka)
v tom souboru hráli a gádžové tancovali. Ve
Východné vyhrávali první ceny. No a potom
měl strýček rakovinu, chudák, zemřel velmi
mladý. Tak jsme za ním jeli až do nemocnice.
On z té nemocnice utekl, přijel do Torysy, aby
s námi pobyl. A právě o něm se mluví jako
o „Slovenském Paganinim“, jak uměl hrát.

*Rád bych věděl, v jakých letech jste s Milenou ob-
jížděli Plzeňský okres, Plzeňský kraj?*

V tom roce ještě existoval Svaz Cikánů-
Romů. Ona moc pomohla, Bůh jí dej lehkou
zem, ona nám pomohla se vším. Kdyby neby-
lo Mileny, tak se romská otázka nikdy nedo-
stane tam kde je, nikdo by ji nedostal tak da-
leko, ani Emil Ščuka ne. Písemné materiály

sa e Milena pripravinelas. Savore Romen džanelas. Tak pa'is amen samas Krompachoste, odoj pre ajsa brehos bešenas o Roma. A has len sar zemlanki. A pa'ni pijenas kajso, sar brišind delas, andre jama džalas oda pa'ni, tak oda pa'ni pijenas a dešupandž džene andre jekh kher, andre jekh koliba bešenas.

Tak džanes sar oda has. Me rovavas te dikhavas pre kole Romen abo pre kole čhavoren, na has len so te... A kajča e Milena has ajsi, hoj adaj stradelas perdal lende gadora a odoj lidžalas, kaj potrebinelas. A la o Roma savore džanenas. A me mišlinav mange, hoj našadām manušes ajses, hoj phares pes ajsa manuš arakhla. A na has lake olestar nič. Phenav tuke, amen džahas pre Slovensko amare loendar, joj tiš peskere loendar a peskero motoris. Sthovahas amen pro benzinos a džahas a ňiko lake na delas love, ma mišlin tuke, hoj lake vareko delas. Možno hoj sar pisinelas knižki a kavka. Joj akana pal ma kamla te pisinel knižka, sar začnindom. No čori na dopisinda, a'e hin la odoj pal ma materiála bare, takže me bi tut mangavas, hoj tu pokračines andre lakeri buti.

Man hin kajsi godi sar la, pal o Roma, me kamav te aven opre o Roma, hoj te den pa'iv le Romenge o gádže.

Amen pes zdžahas, joj avelas ke amende. Miri romni phenel: „Mileno, liker tut sar khere!“ A miri romni has andre špitala, has la potrat. A e Šebkovo, e Milena a e Edita avle ke amende. No, man has telefonos, la Mile-nake miri romni vičinelas: „Mileno, mangav tut pro Del, me mange mišlinav, hoj tu man

a podobné věci, to všechno připravovala Milena. Zнала všechny Romy. Potom jsme byli v Krompachách, tam bydleli Romové v takovém svahu. A měli ještě zemljanky. Pili dešťovou vodu z jámy. Patnáct lidí bydlelo v domě, v jedné chatrči.

Tak si to dovedeš představit, jak to vypadalo. Já jsem brečel, při pohledu na ty Romy nebo na ty děti, neměli co... Jenže Milena byla taková, že pro ně sháněla oblečení a odvážela ho tam, kde bylo potřeba. Ji znali všichni Romové. A já si myslím, že jsme ztratili člověka, že se takový člověk už těžko najde. A neměla z toho nic. Říkám ti, jezdili jsme na Slovensko za vlastní peníze, ona taky za své a vlastním autem. Složili jsme se na benzín a jeli jsme. A nikdo jí nedal peníze, nemysli si, že by jí někdo dal. Možná jenom, že jak psala knížky a tak. Teď zrovna chtěla napsat knížku o mě, jak jsem začínal. Bohužel ji nedopsala. Má o mě spoustu materiálů, takže bych tě prosil, abys ty pokračoval v její práci.

Přemýšlím podobně jako ona, mám podobné názory na Romy, chtěl bych, aby Romové získali úctu a respekt ostatních, od Neromů.

Scházeli jsme se, ona jezdila k nám. Moje žena říká „Mileno, chovej se tu jako doma!“ Moje žena byla v nemocnici po potratu. A Hanka Šebková, Milena a Edita přijely k nám. Zazvonil telefon, žena volala Mileně: „Mileno, prosím tě, doufám, že mě nepotřebuješ. I když bych byla doma, stejně bys vaři-

na potrebinas (sar pes phenel romanes..), me stejne bi odoj avahas khere a tu bi stejne tavehas. Ker tuke so kames, kajča ker kavka hoj tumenge lačhes te avel ke amende.“ No me phenav „Kadaj hin tut savoro, kodoj hin o mas...“ „Joj, joj, joj pal o mas mange ma de дума!“ – e Milena, bo joj mas na chalas. „Kodoj hin tut ciral, kodoj hin tut armin, taven tumenge so kamen.“ Tak jon perdal ma tavenas. Avavas khere andal e buči no a imar phenel la „Tak Lajošku, av cha!“ Me phenav „Na chava Mileno, tu manca mušines...“ „Joj, joj, joj, Lajošku me akana.“ „Na, mušines manca ta chal.“ No, tak e Šebkovo diňa la the man, no a chahas jekhetane. No a bešahas andro motoris a imar džahas pal o Roma te dikhel.

E Milena has manušni ajsi, hoj me mek na dikhľom kajse manušes sar joj. Me phendom Cheboste le Romenge hoj e Milena muľa, kavka o apsa lenge džanas. Oda has amari učiteľka, oda has amari daj, oda has sa. Sa delas ča andro Roma. Sar joj rado dikhelas le Romen.

Kada, so joj kerda, na del pes te poťinel lovenca. Jekhvar has prednaška Sokolovoste. Odoj has calo krajsko komisija, kaj me somas andre oja komisija. No a chudňa te vakerel, *odborně, to nemělo chybu*. Me somas avka barikano andre late sar del дума. Joj delas дума sar andro svetos, sar pes pal o Roma pi-sinel, hoj adaj bi kamelas te kerel tiš oda, hoj pal o Roma o knížki. Jon korkore peske te keren kniški. A odoj o mistopredseda phenel „Ma ruš pre man, Hübschmannovo, aľe kadaj zapadňackere nazori na presadzineha“. A me

la. Dělej si, na co máš chuť, aby vám u nás bylo dobře.“ No a já říkám: „Tady máš všechno, tady máš maso...“ „Jaj, jaj, jaj, o mase mi ani nemluv“ – protože Milena maso nejedla. „Tady máš tvaroh, tady máš zelí, uvařte si, co chcete.“ Tak nakonec ony vařily pro mě. Jakmile jsem přišel domů z práce, hned říká: „Tak Lájošku, pojď se najíst!“ A já na to: „Ne, Mileno, nebudu jíst, dokud ty nebudeš jíst se mnou...“ „Jaj, jaj, jaj, Lájošku, já teď...“ „Ne, musíš se mnou pojíst.“ No, tak Šebková nandala jí i mně a jedli jsme společně. No, a potom jsme nasedli do auta a už jsme jeli za Romy.

Milena byla takový člověk, jakého jsem v životě neviděl. Jakmile jsem řekl Romům v Chebu, že Milena zemřela, tekly jim slzy. Ona byla naše učitelka, byla to naše matka, ona byla vším. Všechno ze sebe dávala do Romů, tolik je měla ráda.

To, co ona v životě udělala, se penězi vyvážit nedá. Jednou měla Milena přednášku v Sokolově. Sešla se tam celá krajská komise, i já jsem byl v té komisi. No, a ona začala přednášet, odborně, to nemělo chybu. Byl jsem na ni strašně hrdý, jak ona dokázala mluvit o Romech. Mluvila o tom, jak se ve světě píše o Romech, že ona by chtěla dělat podobné věci u nás, psát knížky o Romech. Aby i oni sami psali knížky. A místopředseda říká „Nezlob se na mě, Hübschmannová, ale tyhle západní názory tady neprosadíš.“ Tak jsem se

| Luboš Horváth, kavárna Marathon, 9. října 2005
| foto Antonín Hübschmann |

imar cholaha hlasindom man, gejlom kijo mikrofonos a phenav leske: „Soudruhu místopředsedo, my tady pani doktorke Hübschmannovej musíme poděkovat, co pro nás udělala. A ne, že jí budeme vyčítat. Copak na západě neexistují Romové a oni si píšou sami té knížky. A samozřejmě, vydávají tam knížky, proč bychom se od nich nemohli naučit. Mileno! Z toho místa od mikrofonu, já ti osobně děkuji za všechny Romy v Československé republice, pre to, co ty jsi pro Romy udělala. A na úkor svého volna, ty nemáš z toho absolutně nic. Byl som s tebou na Slovensku a viděl som, kolik peněz jsi do toho dala, ale nevrácí se ti to“. No tak igen cholisali pre ma oda mistopredsedas krajského výboru.

celý našťvaný přihlásil, šel jsem k mikrofonu a říkám: „Soudruhu místopředsedo, my tady pani doktorce Hübschmannové musíme poděkovat, za to, co pro nás udělala. A ne, že jí to budeme vyčítat. Copak na západě neexistují Romové, a oni sami si ty knížky píšou. A samozřejmě, tam ty knížky vydávají, proč bychom se to od nich nemohli přiučit. Mileno, z tohoto místa od mikrofonu, ti osobně děkuji za všechny Romy v Československé republice, za to, co jsi pro Romy udělala. A na úkor svého volna, ty z toho nemáš absolutně nic. Byl jsem s tebou na Slovensku a viděl jsem, kolik peněz jsi do toho dala, ale nevrácí se ti to.“ No a tak se na mě tehdy místopředseda krajského výboru dost rozzlobil.

The kana denas duma tumen jekhetane, pal sos-te denas duma?

Ta kerahas amenge planos. Kaj perše džaha, sa napisinela. So odoj keraha. Či džaha pro narodno viboris. Andre škola te dikhel. Například ko Sokolovos gejlam andre škola. Avlám kijo rjaditelis predstavindam amen, hoj odoj jekh romňi sikhavelas, učitelka. Tak phendom, či šaj bi avahas te dikhel sar sikhavel. No phenda amen: „No sedněte si do lavice vzadu.“ A odoj e Milena peske kerlas poznámki. Palis dahas duma pal oda, kada pes mange na pačinel, kada pes na pačinel lake. „Luboši, soske na sikhlon o čhave romanes? Soske na sikhlon? Kada mušines te presadzinel, hoj pre škola pes te sikhavel romanes.“

A ko la rado dikhelas, o Emil Ščukas. Igen la rado dikhelas. Všadzik phirlas. Džanes so kerda? E Indira Gandhiová vičinlas le Romanen ke peste andre Indija. Phenel mange: „Luboši, chceš tam íst? – no pokusime se.“ Avlóm pro krajský narodný výbor a oda Vindl phenel mange: „Súdruhu Horvathe co ty tam potrebuješ íst, tady potrebuješ pracovať.“ A sa hjaba, o letadlos hjaba, o chaben sa. No a na mukle man. A palis kamlóm te džal pre Peršo, Prvý svetový kongres, o Cibulás kerlas. A tiš man na mukhle, na mukhle man. A sar oda, hoj la Milena mukhenas všadzik? Tak joj has sar novinarka, na. Andro rozhlas, la has legitimacija, tak la mukenas. A joj mange phenel: „Luboši našti vaš kada kerav nič, kale komunistenca na del pes te vakere, jekhvar phenen na, tak na.“

Když jste se společně bavili, o čem jste mluvili?

Vymýšleli jsme plán. Kam půjdeme nejdřív, všechno se zapsalo. Co tam budeme dělat. Jestli půjdeme na národní výbor. Podívat se do školy. Například v Sokolově jsme se šli podívat do základní školy. Přišli jsme k řediteli, představili jsme se. Učila tam jedna romská učitelka. Požádal jsem, jestli bychom se mohli podívat do třídy, jak vyučuje. Ředitel nám řekl: „Sedněte si do zadní lavice.“ A Milena si dělala poznámky. Potom jsme o tom společně mluvili, to se nelíbí mně, tamto se zas nelíbí jí. „Luboši, proč se romské děti neučí romsky? Proč se to neučí? To musíš prosadit, aby se ve škole učila romština.“

A kdo ji měl rád, Emil Ščuka. Moc rád ji měl. Všude chodila. Víš co udělala? Indira Gándhiová zvala Romy k sobě, do Indie. Říká mi: „Luboši, chceš tam jet? – pokusíme se.“ Přišel jsem na Krajský národní výbor a ten Vindl mi povídá: „Soudruhu Horváthe, k čemu bys tam jezdil, tady potrebuješ pracovat.“ A všechno zdarma, doprava zdarma, strava zdarma, všechno. No, nepustili mě. A potom jsem chtěl jet na První světový kongres Romů. A taky mě nepustili, nepustili mě. A jak to, že Milenu pustili všude? Asi proto, že byla novinářka. Pracovala v rozhlase, měla legitimaci, tak ji pustili. A ona mi říká: „Luboši, nemůžu pro to udělat nic, s těmi komunisty se nedá mluvit, jednou říkají ne, tak ne.“

Kana chudlas te phirel the e Hanka Šebkovo?

Joj kerlas andro rozhlasis, a la Milenaha pes skamaradňinda, na džanav kana, bo jon avile ke ma savore trin džeňa. E Mileha, e Šebkovo, e Edita. No tak jon pes imar igen čirla džanen. A e Šebkovo has viborno džuvľi.

E Milena tiš ča kamelas, hoj ta Červeňáková, aby šla na romistiku. A Milena: „Jéžiš Luboši presvedč tvoju neteř, ať jde na romistiku.“ „Ale já tomu strejdo něrozumím, já budu pomáhat i tak Romům, když je budu obhajovat.“

Me kamav kole manušen, so nane barikane, so keren so kempel, aver nič.

No tak joj nane barikaňi.

Kdy s vámi začala jezdit i Hanka Šebková?

Ona pracovala v rozhlase, a začala se s Milenou kamarádit, nevím přesně kdy, jezdili ke mně všechny tři. Milena, Hanka Šebková a Edita. No, ony se vzájemně znaly dost brzy. A Šebková byla výborná ženská.

Milena taky chtěla, aby ta Červeňáková, aby šla na romistiku. A Milena: „Jéžiš Luboši, přesvědč svoji neteř, ať jde na romistiku.“ „Ale já tomu, strejdo, nerozumím, já budu beztak pomáhat Romům, tím že je budu obhajovat.“

Já mám rád skromné lidi, co dělají, co je třeba, a víc nic.

No, a ona není namyšlená.

*Otázky kladl Peter Wagner
Přepis a překlad Veronika Pletichová*